

Surimono uit het legaat van Dr. J. A. Bierens de Haan

door K. G. BOON

De verzameling surimono, die dr. J. A. Bierens de Haan aan het Prentenkabinet naliet, is de liefhebbers van de japanse prentkunst zeker niet onbekend. Op menige tentoonstelling vóór en ná de oorlog kon men er prachtige exemplaren van bewonderen. Met hoeveel overleg en fijn aesthetisch inzicht in de kwaliteit van deze prenten deze verzameling was samengesteld bleek vooral op de grote tentoonstelling van Aziatische kunst, die in 1954 in het Rijksmuseum gehouden werd. De tentoonstellingszaal van het Prentenkabinet was toen voor een groot gedeelte gevuld met de surimono uit deze collectie.

Dr. Bierens de Haan begon zijn verzameling surimono in een tijd toen er weinig belangstelling voor deze verfijnde gebruiksgrafiek bestond. Hij had daardoor het geluk, dat hij exemplaren bijeen kon brengen, die eens in het bezit waren van fijnproevers als Edmond de Goncourt, Bing en Javal. Vele van zijn surimono dragen bovendien het stempel van Hayashi, die sedert 1878 een groot deel van de invoer van japanse prenten in Parijs in handen had. Uit deze met overleg gekozen exemplaren ontstond een verzameling, die tenslotte 336 stuks telde en die een goede doorsnede geeft van de rijke verscheidenheid, die de japanse ukiyo-e meesters op dit gebied produceerden. Het bijeenbrengen van zulk een collectie wijst op een wel zeer gespecialiseerde voorkeur. Bij een zo zorgvuldig zich rekenschap gevende geleerde als Bierens de Haan was dit niet te verwonderen. Hij werd, hetgeen telkens weer uit een gesprek bleek, sterk geboeid door de pakkende weergave van de eenvoudige voorwerpen en van de gebruiken, meestal samenhangend met de viering van het Nieuwe Jaar. Maar er was waarschijnlijk nog een andere reden, die Bierens de Haan er toe gebracht heeft om juist deze gelegenheidsgrafiek, voor velen de tweede categorie van de japanse prentkunst, te verzamelen, al sprak hij zich hier weinig over uit: dat was het volmaakte vakmanschap van deze prenten, hun uiterst verzorgde finesse in druk en kleurenkeus.

Men kon opmaken uit de zorgen, waarmee hij zijn verzameling omringde, hoezeer deze drukken voor hem preciosa waren in de goede zin van dit woord. Het was hem een doorn in het oog op veilingen te moeten meemaken, hoe de belangstelling voor deze gecultiveerde kunstvorm altijd gering bleef en hoe door gebrek aan ware verzamelaars collecties uiteen konden vallen en overgaan in handen van vele slordige bezitters, die de zorgvuldig bewaarde prenten slechts als wand-decoratie kochten. Aanvankelijk had dr. Bierens de Haan zich de zinsneden uit het testament van Edmond de Goncourt eigen gemaakt met de bedoeling zich ook daaraan in zijn geval te houden. Uit het hart gegrepen waren hem de woorden: 'Les choses d'art qui ont fait le bonheur de ma vie, n'aient pas la froide tombe d'un musée' . . . en . . . 'la jouissance que m'a procurée chacun d'elles, soit redonnée pour chacun d'elles, à un héritier de mes goûts'. Maar door de veranderde tijden tot andere opvatting gekomen, koos hij tenslotte het Prentenkabinet als uiteindelijke bestemming voor zijn prenten, daar hier zijn verzameling tenminste in haar geheel bij elkaar zou blijven, wat zeker niet het geval zou zijn geweest als zij in veiling zou zijn gekomen. De beslissing van dr.

Afb. 1. Katsushika Hokusai - Het maken van bamboe-jalousieën

Bierens de Haan is een antwoord van zeer onpartijdige zijde op de vraag van velen of het nog zin heeft iets aan een museum te schenken of na te laten. Het is de enige waarborg, dat een met zorg bijeengebrachte verzameling tot in lengte van dagen kan blijven bestaan en zeer velen het genot kan brengen, dat de verzamelaar eens zelf ondervonden heeft.

Met hoeveel zorg deze verzameling werd opgebouwd kan in een kort overzicht moeilijk beschreven worden. De belangrijkste surimono-meesters vindt men er in zoodanige verscheidenheid bijeen, dat al hun kanten ruimschoots tot hun recht komen.

Afb. 2. Katsushika Hokusai - Azurémasker, votieftafeltje, rijststamper met Gobei en twee Geta

Afb. 3. Yashima Gakutei - Drie schildpadden

Afb. 4. Yashima Gakutei - Nachtelijke conversatie

In de eerste plaats geldt dit voor de vier grote kunstenaars: Hokusai, Shunman, Gakutei en Hokkei, die het meest er toe hebben bijgedragen om deze gelegheidsprenten tot ware evocaties van het japanse leven te maken.

Het is bekend dat de surimono in het werk van de jonge Hokusai een belangrijke plaats innam. Een van zijn eerstelingen was een uitnodigingskaart voor een muziekavondje bij de musicus Tokiwadzu Mojidaja in 1793 en vooral sinds het jaar 1796 leverde hij geregeld gelegheidsprenten voor dichter-clubs en voor het Nieuwe Jaar. Uit die grote productie uit Hokusai's begin-jaren bezat Bierens de Haan jammer genoeg geen voorbeeld. Maar de liefhebber van Hokusai wordt schadeloosgesteld door een ruime keuze uit zijn later werk. Onder de late surimono ontstaan na 1820 is de serie van de 'vijf Dichtersessen' en de beroemde serie stillevens betrekking hebbend op het paard-jaar 1822. Er is een groot verschil in de wijze waarop Hokusai in de vroege en latere surimono de figuren weergeeft. Zij verliezen langzamerhand het popperige karakter en zij zijn veel raker geobserveerd, getuigend van een warme belangstelling, die Hokusai voor zijn medemensen had. De 'poppenvertoner' herinnert zelfs even aan Rembrandt's 'Goudsmidje', waar de kunstenaar zich in dezelfde liefdevolle houding over zijn product buigt. Een prachtig voorbeeld van scherpe observatie is het blad met de meisjes die bamboe-jalousieën maken, een surimono van omstreeks 1824 (afb. 1).

Het bezwaar, dat de surimono een enigszins decadente kunstuiting zou zijn, wordt door dergelijke voorbeelden uit Hokusai's springlevende kunst ten volle gelogenstraft.

Overal waar hij naar verfijning zocht, vooral in zijn prachtige stillevens (afb. 2), is deze zulk een essentieel element van de prent, dat men haar nooit als een middel om een effect te bereiken voelt. Het is hem altijd gelukt een stukje leven te suggereren. De ene keer door een instantaneetje uit de straat te kiezen, een speelgoedkoopman, die zijn waren achter een klein scherm tentoongesteld heeft en daarmee jonge nieuwsgierigen aantrekt, een andere keer door een ochtendschemering aan het strand op te roepen op het moment, dat vissers hun netten uit zee trekken.

Gakutei, die van Hokusai afhankelijk heet, is

wel eens te zeer in een overdaad van kleur verstrikt geraakt. In dit opzicht valt een vergelijking van zijn surimono met die van Hokusai niet altijd gunstig uit. De overlading van de prent met goud- en zilver-druk is hem misschien niet kwalijk te nemen, omdat de opdrachtgevers dat zo gewild zullen hebben. Het maakt van de prenten echter meer lak-werken. Het mooist is ook hij weer als hij pasteltinten over het dikke en glanzende hōsho-papier, waarop de Kamakura-regenten hun edicten lieten schrijven, als allerfijnste waterverf-partijen laat uitspreiden. In volledige harmonie met de uiterst sensibele tekening van een stilleven of van een drietal zwemmende schildpadden (afb. 3) evenaart dan de kwaliteit van zijn surimono die van Hokusai. Enkele van zijn drukkere prenten kunnen echter soms in de samenstelling van bruin en grijs een effect van oud brocaat oproepen, dat geheel nieuw is in de japanse prentkunst (afb. 4). Toch blijft Gakutei naast het tweetal Hokusai en Hokkei, zijn aanvankelijke leermeester, de mindere. Evenals Hokusai bezat Hokkei een meesterlijk inzicht voor de mise-en-page. Dit bewijzen zowel zijn stillevens als de figurale surimono. Hij weet zich met weinig middelen tot het essentiële te beperken: een rode kreeft liggend op een stuk zwart verkoold hout, dat uit zee is aangespoeld, een voorjaarsanemoon in een pot met een blauw vleermuizen-decor, waarnaast een rat verschijnt, om aan te geven dat men in het rat-jaar is, en dan de onvergelijkelijke krachtige prent van de kraanvogel tegen een opgaande nieuwjaarszon (afb. 5). Daar waar hij een klein voorval afbeeldt, b.v. een vissersvrouw met haar kind aan de zee-oever, suggereert hij meer nog dan Hokusai de atmosfeer van het landschap (afb. 6).

De vierde kunstenaar, die meegeholpen heeft om aan de surimono een heel eigen karakter te geven, is Shunman, aanvankelijk een tekenaar van prenten in de geest van Kiyonaga, die echter na 1791 nog alleen maar boek-illustraties en surimono ontwierp. Hiernaast hield hij zich bezig met het schrijven van lichte satyrische verzen, die hem een eigen plaats in de japanse literatuur gaven.

Aan de gratie van Shunman's triptieken, vooral van de beroemde zes Tamagawa, waarvan het Prentenkabinet zulk een mooi exemplaar uit de collectie Lieftinck bezit, herinnert een

Afb. 5. *Totoya Hokkei* – Kraanvogel voor de zon op Nieuwjaarsdag

Afb. 6. *Totoya Hokkei* – Vissersvrouw, zeewater puttend

Afb. 7. *Kubo Shunman* – Vrouwen met paard in berglandschap

surimono met een vrouwtje te paard, dat uiterst delicaat getekend is (afb. 7). Bijzonder aantrekkelijk is het bekende blad met de kraanvogels, en uiterst geraffineerd van kleur een stilleven met een pop en siervogel. De tekening in deze prenten is ragfijn van structuur en soms is zij vrijwel het enige element van de prent behalve enkele kleine kleurvlekjes.

De vier hierboven genoemde kunstenaars hebben van de surimono een heel apart genre in de prentkunst gemaakt. Naast hen waren anderen, die in bepaalde typen uitblonken, zeker niet zonder belang zoals de beminnelijke Shinsai, een fijn tekenaar van stillevens, en de decoratief aangelegde Yeisen, die al het decadente vrouwetype van de Toyokuni-school adopteerde. Geen van deze kunstenaars was echter zo rijk in het uitbeelden en vinden van motieven als de eerste vier. Hetgeen nog niet zeggen wil, dat er ook niet door deze kunstenaars een enkele keer zeer verrassende surimono ontworpen zijn. Er zijn zelfs prenten van kunstenaars in deze verzameling, waarvan men de namen nergens elders tegenkomt. Wellicht waren dit ontwerpers van de decoratieve klein-kunst of misschien zelfs dilettanten. Hoe het ook zij, hun producten zijn dikwijls nog zeer boeiend en in enkele gevallen zelfs bepaald verrassend. Een kunstenaar, die Sheghe Katsu signeerde, maakte een heel strak getekende surimono, waarop een rijk gekleed edelman afgebeeld is, die tegen een zilveren fond monumentaal staat afgebeeld.

Een aparte plaats nemen de surimono met toneelspelers in, gemaakt door de kunstenaars van de Toyokuni-school, die zich meestal met toneelspelers-prenten bezig hielden. Kunisada I leverde hierin mooie specimina, die in menig opzicht te verkiezen zijn boven zijn prenten. Het zijn geen haastig samengeflansde producten, geen massa-productie, zoals zo veel van zijn andere prenten. Hij kon als surimono-kunstenaar voor een kieskeuriger publiek werken en dit is de kwaliteit van zijn werk ten goede gekomen.

Zo wachten de bezoeker, die zich de tijd wil nemen, om deze verzameling rustig door te zien, nog allerlei verrassingen. Voorlopig is er geen catalogus, die hem de toespelingen op bepaalde gebeurtenissen kan helpen begrijpen. Maar ook bij gebreke van dien zal hem uit menig motief toch het voortleven van eeuwenoude tradities in deze prenten duidelijk worden. Het zal hem niet ontgaan, hoe het japanse leven en zijn feesten hier springlevend uit naar voren treden. Heel dikwijls wordt gezinspeeld op het Nieuwjaarsfeest, wanneer de huizen en straten met dennetakken, papierstroken en varentakken versierd waren, meisjes in bonte kimono's met de veren bal speelden en orakelverkopers en apenleiders van huis tot huis gingen. Maar ook wordt men herinnerd aan het meisjesfeest op de derde dag van Maart en aan het jongensfeest op de vijfde dag van de vijfde maand, wanneer bij alle families met mannelijke nakomelingen de karper buiten gehangen werd. Toespelingen op de liefde voor de ouders, op oude legenden en op het toneel komen herhaaldelijk voor en meer dan eens wordt de beschouwer geconfronteerd met de liefde, die de Japanner de natuur in al haar verschijningsvormen toedraagt.

Zo houdt deze schijnbare eenvoudige gelegenheidsprent meer in dan men bij een vluchtige beschouwing wel zou denken.

Rectificatie: In het eerste nummer van dit jaar (zesde jaargang, 1) zijn in het artikel van Mevr. A. J. Moes-Veth enige fouten in de onderschriften van de afbeeldingen ingeslopen.

Onder afb. 1 moet gelezen worden in plaats van Rijksprentenkabinet: British Museum, Londen en onder afb. 2 in plaats van British Museum, Londen: Prentenkabinet, Leiden.

Voorts moeten de volgende wijzigingen in de tekst worden aangebracht: p. 17 regel 13 van boven i.p.v. afb. 1: afb. 2; regel 20 van boven i.p.v. afb. 2: afb. 1; p. 18 laatste regel i.p.v. afb. 6: afb. 7; p. 19 15e regel van boven i.p.v. afb. 7: afb. 6.